

L. A. Mayer'in bu eserinin İslâm meskûkâtı, iktisadi tarihi ve sanatı üzerinde çalışanlar için en faydalı rehberlerden biri olduğuna şüphe yoktur.

DR. HALİL İNALCIK

GUSTAV HILGER, *Wir und der Kreml.- Deutsch-sowjetische Beziehungen 1918-1941* (Biz ve Kremlin.- 1918 ile 1941 arasında Alman - Sovyet münasebetleri).- (A. Metzner Verlag, Berlin 1956-. II. Auflage) Eserin İngilizce adı: "The Incompatible Allies".- 322 sa.

Eser, başlığının altında da yazılı olduğu gibi, bir Alman diplomatının hâtıralarıdır. Aslen Rusya'lı Alman ve meslek bakımından mühendis olan Hilger, Birinci Cihan Savaşı sonunda sivil ve asker esirlerin yurda geri gönderilmesi işi ile meşgul olmak üzere Alman makamları tarafından istihdam edilmiş, bundan sonra İkinci Cihan Savaşında Alman-Rus harbine kadar yani 21 yıl Moskova Alman Büyük Elçiliğinde müsteşar olarak kalmıştır. Böylece, Bismarck'tan, hattâ daha öncelerinden beri Avrupa'nın önemli bir problemini teşkil etmiş olan Alman Doğu politikasının, üzerinde durulmağa en çok değer safhalarını doğrudan doğruya yaşamıştır. Bu hâtıralar, sırf yazarının kişiliği bakımından dahi, son yılların tarihinde karanlık kalmış birçok meselelerin aydınlanmasına yardım edecek mahiyettedir.

Kitap, bir dram gibi, Brest-Litowsk andlaşmasından sonra İmparatorluk Almanya'sının gönderdiği ilk elçi olan Kont Mirbach-Harff'ın öldürülmesi ile başlıyor. Hilger'in anlattığına göre, o sıralarda devlet otoritesini ellerinde tutan Bolşevik'ler, sonradan göreceğimiz gibi, duruma biricik hakim olmaktan uzaktılar. Karşılarında bilhassa Sosyal-İhtilâlciler vardı. Bunlar, Lenin'in siyasetinin zayıf noktası olan Brest-Litowsk andlaşmasını, ihtilâle ihanet ve Rus halkı için yüz karası diye vasıflandırıyorlardı. Bu lekenin silinmesini, durumun Rusya bakımından düzelmesini, Bolşevikleri zor bir hale sokmakta görüyorlar, bunun için de Alman elçisini öldürmeyi en emin çare olarak kabul ediyorlardı. Nitekim, bu düşüncüyü 6 Temmuz 1918'de yerine getirmişler, Alman Hükûmeti de uzun bir nota teatisinden sonra, aynı yılın Kasım ayında Sovyet Rusya ile diplomatik münasebetleri kesmiştir. Fakat Almanya'nın birinci Cihan Savaşından yenilgi ile çıkması, bu münasebetlere yepyeni bir gelişme yönü vermiştir.

İşte bu yenilgi üzerinedir ki, o zamana kadar Rusya'lı Alman sıfatıyla Rus hükûmeti tarafından enterne edilmiş olan yazar, harb esirleri ile sivil esirler işine memur edilmiştir. Bu sayede, ilk defa olarak bu mesele üzerinde, en ön safta bulunan hattâ âmillerden olan bir kimseden müşahhas bilgiler elde ediyoruz. Meselâ bu arada öğreniyoruz ki, Sovyetler, ilk zamanlarda, memleketi kendi kendilerine idare edeceklerinden emin olmadıklarından, başları sıkışınca en şiddetli düşmanları olan kişilere bile başvurmuş ve onlara idarede oldukça büyük bir pay ayırmışlardır: 1919-20'de hüküm süren büyük açlık ve kıtlık yıllarında "bağımsız" denen sosyalistlerden Prof. Serj Prokopoviç'i, Katarina Kuskova'yı, tanınmış doktor Kişkin'i açlığa karşı savaş komitesinin başına getirmişlerdir. Fakat daha bu ilk devrelerde, Sovyet politikasının ne ölçüde zalim ve opportünist olduğu bu vesile ile kendini göstermektedir: Komite, yardım işlerinde, Nansen, Hoover gibi ünlü kişiliklerin ilhamı ile teşekkül etmiş yabancı yardım komiteleriyle temas etmek zorunda idi; bunu bahane

sayan-ve arada biraz kuvvet kazanmış olan- Moskova hükümeti, komiteyi dağıtmış, üyelerini Sibirya'ya sürmüş, sonra bir kısmını Rusya sınırları dışına atmıştır.

Demek ki, Bolşevik idaresinin ilk yıllarında Batı devletlerinin bu idareyi çöktürmek için yaptıkları gayretin yanında ve bunun aksine olarak, Alman Kızılhaçı, Hoover'in ARA'sı (American Relief Administration), Nansen yardımı, İsveç Kızılhaçı, Vatikan komitesi, Kueker'ler komitesi gibi, sırf sefalet, açlık, kıtlık ve lekeli hummaya karşı büyük ölçüde yardıma da şahit oluyoruz. O zamanlar büyük minnettarlık gösterileri ve sözleri ile karşılanmış ve kabul edilmiş olan bu yardımlar, biraz sonra basında, sırf egoist ve kötü sebeplere dayandırılmıştır; bununla hem, aralarında radikal düşünenleri teskin etmek, hem de halkın yardımı küçümsemesi amacı güdüliyordu. Yazar, bu arada, Troçki'nin Alman Kızılhaçını ziyareti münasebetiyle onun bir nevi portresini çizmekte ve demektedir ki: "Troçki'nin fevkalâde olan kişiliği, onunla ilk temas edenler üzerinde garip bir füsun tesiri uyandırır. Ben de görünüşünün emin üstünlüğünün, gözüne ilişen her şeye gösterdiği ilginin tesiri altında kaldım..... Fakat bu parlak cephenin arkasında sükûnetsiz bir ruh pusuda idi. Troçki'nin, hayatının önemli dönüm noktalarında başarılı olamaması mukadderdi, çünkü tutarlı hareket etmesini bilmiyordu ve Devlet adamına lâzım hasletlerden mahrumdu. Tanıdığım bir Rus mühendisi,....., Troçki'nin kişiliğini şu sözlerle karakterlendirirdi: "Parlak bir havaî fişenk, fakat geride kalan, bir avuç kül!".....

Troçki'nin alın-yazısının trajik tarafı şu olmuştur ki, onun kusurları, Stalin gibi bir adamın, dünyayı tehdit etmesini mümkün kılmış olan bir mevkie yükselmesine dolayısıyla yardım etmiştir." Bu sözler, hem Troçki'yi, hem Stalin'i aydınlatacak mahiyettedir.

Hâtıralar bundan sonra Almanya ile Sovyet Rusya arasında normal münasebetlerin kurulması uğrunda sarf edilen gayretleri ele almakta, giriş olarak da, daima tazelenen şu soruyu münakaşa etmektedir: Bolşevikler, iktidarı ellerinde tutacaklar mıdır? Bu hususta Batı dünyası 1918 ile 1921 arasında çok hayale kapılmıştır. Neden? Gerçekten, bu iki tarih arasında Bolşevik idaresinin durumu çok nazikti. Bir yandan dış düşmanlar, öbür yandan iç düşmanlar, onun yıkılması için çalışıyorlardı. Fakat iç düşmanlarla savaşın sonucu, dış düşmanlarla olan savaşın sonucuna bağlı idi. Dış savaşta ise düşman saflarının başında Beyaz Ruslar görülmüyordu. Halk, Bolşevik idaresinden nefret ediyordu; fakat Beyaz Ruslar, eskinin sadece geri gelmesini vaad ettiklerinden, ve her hareketleri ile bunu gösterdiklerinden, halk onları tutmamıştır. Böylece Bolşevik hükümeti baka bulmuştur.

Rapallo anlaşması, Rapallo devri, Vaymar Cumhuriyetinin Ruslarla ticaret münasebetleri, çekici ve canlı bir üslûpla ve çok açık bir tarzda yazılmış olmakla beraber, esasen bildiklerimize önemli bir yenilik katmamaktadır. Bununla beraber Almanya'nın elçileri arasında ünlü bir ad bırakmış olan zeki, enerjik, başına buyruk, hattâ biraz isyankâr Kont Brockdorff-Rantzau'un portresi ayrıca dikkate değer,

Askerlik alanında 1919'dan 1930'a kadar sürmüş olan birlikte çalışmaya, daha doğrusu materyal ve bilhassa ders ve yetiştirme bakımlarından yardımlara gelince, bunun en açık bir hulâsasını, eserin bu konuya hasredilmiş olan bölümünde (Sa. 185-200) buluyoruz.- Ondan sonra, Hitler'in doğuyu nasıl ihmal ettiğini, bu durumdan kuşkulanan Sovyetlerin Batı devletleri ile nasıl anlaşma yolu arayıp

bulduklarını; sonra, Hitler'in nasıl, kendisinden korkan Sovyetlerle anlaşacağını, fakat 1941'de onlara saldırdığını, hep kişilik görgüye dayanan bilgiler sayesinde, yeni bir ışık altında görüyoruz.

Bu arada, Kolektif güvenlik taraftarı olan Litvinof'un Dışişleri Komiserliğinden çelikip (1939) yerine Molotof'un geçmesi üzerine Hilger'in Berghof'ta Hitler'le olan konuşması dikkate şayandır. Bu konuşmada Hitler, yazara bu değişmenin sebeplerini sormuş, o da Stalin'in günden güne, Batı devletlerine olan güveninin azaldığını, bir Genel Savaş olunca, esas yükün Sovyetlere yükleneceğinden korktuğunu söylemiş. Yazarın satır arasından anlatmak istediğine göre, Hitler'in Sovyetlere yanaşmasında bu konuşmasının bir etkisi olmuş.

Yine bu arada bizi ilgilendiren bir nokta, Kitabın bilhassa bu bölümlerinde Türkiye'nin hiç bahis konusu olmamasıdır. Anlaşılan, Hilger'in çalışma alanına bu konu girmemekte idi. Halbuki başka taraflardan biliyoruz ki, Molotof, tam bu sıralarda Berlin'de Sovyetlerin Türkiye üzerindeki kötü niyetlerini açığa vurmuştu.

Eserin tafsilatına girişmeden çıkardığımız sonuçları sayalım:

1. Alman Vaymar Cumhuriyeti, İmparator II. Vilhelm'in siyasetinden uzaklaşarak, Bismark'a dönmüş, Rusya'ya yaklaşmaya gayret etmiş, ve bunu, Rapallo andlaşması gibi bir akt'la ve askerlik alanında beraber çalışmak gibi bir hareketle açığa vurmuştur.

2. Bu prensip düşüncesi yanında, Versay'dan bunalan Almanya'nın bu sa-yede Batı'ya karşı Rus dostluğunu bir siyaset olarak öne sürmüş olduğu da bir hakikattir.

3. Rusların Almanlara karşı davranışlarına hâkim olan duygu, korku olmuştur. Bu korku bilhassa, İkinci Cihan Savaşının patlamasından Almanya'nın 1941'de Rusya'ya saldırmaya kadar en had derecesini bulmuştur.

4. Eser, bir diplomatın kaleminden çıkmıştır. Bu itibarla siklet merkezi, Almanya ile Rusya münasebetleri üzerindedir. Bununla beraber, Stalin'in nasıl insanlık-dışı metotlarla muarızlarını ortadan kaldırdığı, genel olarak Sovyet şeflerinin, Sovyet hükümetinin her türlü insanlık ölçüsünü daima bir yana bırakarak oportünist ve zalim davrandıkları bir kere daha ibret verici bir şekilde görülmektedir.

5. Hâtıralar sahibi Gustav Hilger'in, yazımının başında da işaret ettiğimiz gibi, doğuştan Rusya'lı, 21 yıl Almanya'nın Moskova Büyük elçiliğinde müsteşar olarak çalışmış olması, bildirdiklerine ayrı bir önem, bir ağırlık bağışlamaktadır. Bugün bütün hür dünya, Ruslarla herhangi bir problemi tartışırken çekilen türlü güçlüklerden şikâyet etmektedir. Bu kitap okununca, bu zorlukların psikolojik anahtarı elde edilmiş olur. Çünkü Hilger de, Ruslarla bundan yirmi, otuz yıl önce yaptığı müzakerelerde aynı vaadedici, kaçıcı, tehdit edici, aldatıcı metotlarla karşılaşmış ve bunları elinden geldiği ölçüde tahlil etmiştir.

Yazar bugün, Bonn'da Dışişleri Vekâletinde, Doğu işleri müşaviridir. Bu da, kalkınmakta olan, Ruslarla, bütün Almanya'nın birleşmesi gibi muazzam bir meselesi olan Almanya'nın, onun fikirlerine ve oyuna ne kadar değer verdiğini göstermektedir.